

# Typisk norsk?

*Michael 2006; 3:Suppl 3: 10–8.*

«Norge er et deilig land å reise til utlandet fra»  
Jens Bjørneboe (norsk forfatter, 1920 -76) (1)

«Det er typisk dansk at spørge, hvad der er typisk dansk», er et utsagn som er tillagt Elsa Gress (dansk forfatter, 1919 – 88) (2). Å være opptatt av det typisk nasjonale er imidlertid ikke begrenset til danskene. Også nordmenn hevder seg godt i konkurransen.

Hvor ofte et ord eller uttrykk brukes, kan blant annet undersøkes ved å «google» det, dvs bruke søkemotoren Google på Internett. Ved søk på [www.google.com](http://www.google.com) gir «typisk dansk» 29 500 treff. Men et tilsvarende søk på «typisk norsk» gir hele 83 000 treff, altså nesten tre ganger så mye.

«Typisk norsk» brukes om gjenstander, begivenheter, symboler og holdninger. Flere bøker bærer tittelen «Typisk norsk». I en essaysamling fra 1993 fremsetter sosialantropologen Thomas Hylland Eriksen noen arbeidshypoteser om hva som kjennetegner det særnorske (3). «Stort sett henger hypotesene intimt sammen, og skaper til sammen en kraftig pakke av nøysomhet, likhetstrang, bygderomantikk, moralisme, idealisering av det enkle og en dyp skrekk for alle slags forskjeller, selv de kjønnsmessige», skriver Hylland Eriksen.

En annen bok med tittelen «Typisk norsk» er utgitt i kjølvannet av en serie fjernsynsprogrammer med samme tittel der norsk språk stod sentralt (4). Språk er en viktig del av den nasjonale identitet, spesielt i små land med egne nasjonsspråk. Det er neppe tilfeldig at ordene norske, norsk og Norge er blant de mest brukte i språket vårt (5). Ordet «dugnad» ble for øvrig kåret til Norges nasjonalord i den samme populære fjernsynsserien, fulgt av ordene «hæ», «koselig», «jah» (på innpust) og «matpakke». Kåringer av nasjonalord, nasjonalretter, nasjonalflugler, nasjonalblomster etc. avspeiler behovet for samlende symboler som er karakteristiske for Norge og nordmenn og som antas å skille oss fra andre.

«Typisk norsk å være uhøflig?» heter en bok som beskriver innvandreres syn på norske hilsemåter og høflighetskoder (6). Ofte kommer de mest

treffende beskrivelser av det typisk norske nettopp fra utenlandske observatører. «Hva som har forbløffet meg ved dette lille, perifere samfunnet, er det ubevisste kunststykket som de stadig har lykkes med de siste 170 årene: De kommer haltende på etterskudd med tida, og er samtidig forut for den», skrev den tyske forfatteren og samfunnskritikeren Hans Magnus Enzenberger for over 20 år siden (7).

Selvbevisstheten og troen på at vi kan være en slags modell for resten av verden, er sagt å være et kjennetegn ved nordmenn i vår tid (8). «Det er typisk norsk å være god», sa daværende statsminister Gro Harlem Brundtland i nyttårstalen sin i 1992. Utsagnet kom etter et for Norge meget vellykket vinter-OL i Albertville i 1992 og som en opptakt til de minst like vellykkede olympiske leker på Lillehammer i 1994. Statsministeren personifiserte derved troen på en nasjonal fortreffelighet. Den enorme økonomiske vekst og velstandsutvikling som ikke minst oljeutvinningen har medført de siste tiårene, bidrar selvsagt til nasjonens selvbilde. Samtidig preges vi, ikke overraskende, av småsamfunnets, bygdas innflytelse, våre geografiske og klimatiske forutsetninger og landets relativt korte historie som selvstendig nasjon. Dette kan gi en ambivalens mellom det brautende og selvgode og det beskjedne og tilbakeholdne i den norske folkesjel. Kanskje er et av de karakteristiske trekkene ved dagens nordmenn nettopp denne spenningen mellom et «merverdighetskompleks» og et «mindreverdighetskompleks»? (9).

Et tverrfaglig forskningsprosjekt viser hvordan en norsk, nasjonal identitet på 1800-tallet langt på vei ble formet ovenfra, av en elite, og deretter gradvis overtatt av folk flest. Dessuten viser analysen hvordan den nasjonale identiteten ble utviklet i spenningen mellom impulser utenfra og hjemlige tradisjoner (10). Noe av det viktigste i konstruksjonen av en nasjonal identitet etter 1814 var nasjonale ritualer og symboler som nasjonaldagsfeiring og eget flagg. Men nasjonsbyggingen kom til uttrykk på alle samfunnsområder. Politikk, kultur, industrialisering og utviklingen av et skole- og utdanningssystem var preget av det nasjonale. Også utviklingen av en norsk helsetjeneste hadde klare nasjonsbyggende aspekter (11).

Sosialantropologer konkluderer i dag med at det er vanskelig å fange det særnorske og at «påståtte nasjonale særtrekk enten deles med utlendinger eller ikke er felles for mesteparten av befolkningen» (3). Eller som Anders Johansen uttrykker det: «Finner vi av og til en overbevisende realistisk framstilling av det norske, dreier det seg om væremåter og uttrykksformer som har like stor utbredelse i mange andre land» (12).

## 100 år etter unionsoppløsningen

Likevel brukes uttrykket «typisk norsk» flittig, ja kanskje mer enn noen gang før. Markeringen (jubileet skulle markeres, ikke feires!) av hundreårsjubileet for oppløsning av unionen med Sverige i 1905 førte til en markert øket interesse for den nasjonale identitet i Norge. Riktignok rapporterte bare hver sjuende nordmann at de selv hadde deltatt i hundreårsmarkeringer (13), men knapt noen kunne unngå å oppdage de mange små og store arrangementer rundt om i landet i 2005. Utstillinger, bokutgivelser, minnemynter og konserter satte et sterkt preg på året. Radio, fjernsyn og aviser presenterte historiske artikler og programmer og jaktet på nasjonale særtrekk i dagens Norge. Et internetforum organisert av Norges største avis, VG, rekrutterte 114 innlegg om hva som er typisk norsk i vår tid. En enquete utført av avisen *Vårt Land* konkluderte med at det er typisk norsk med «streite middelklassefolk som liker å leve primitivt på hytta» (14). Ellers ble matvaner og friluftsliv fremholdt som karakteristiske trekk, og en av de spurte mente at «dagens nordmenn er anti-autoritære, likhetsorienterte, selvsentrerte, naive, naturopptatte, ensomhetssøkende og lite urbane.»

## Nordmenn og naturen

Mange av forestillingene om det typisk norske er knyttet til naturen. Det er lett å gjenkjenne en kontinuerlig naturtradisjon i norsk kultur, skriver den polskfødte kulturhistorikeren Nina Witoszek. I en gjennomgang av det hun kaller «det kulturelle fellesskapets biografi» vektlegger Witoszek de norske fjell og fjorder og deres betydning for en egalitær, jordnær og rasjonell norsk tradisjon. «En tradisjon preget av naturopplevelser og av naturbilder fortsetter å kodifisere etiske og politiske tendenser i norsk kultur. Det er en arv folk identifiserer seg med, en forestillingsverden de personifiserer og som personifiserer dem. Den virker inn på deres kommunikasjonsmodell, på den nasjonale etos, på litterære generer, bilder av kulturhelter, nasjonale ritualer, fritids- og arbeidsmønstre og måten de opptrer på i internasjonale sammenhenger» (15).

Naturens betydning for nordmenn avspeiles blant annet i friluftslivet, først og fremst turaktivitetene. Turer i skog og mark, til fots om sommeren og på ski om vinteren, er kanskje noe av det mest typisk norske, i hvert fall i utlendingers øyne. Jo mer avsides og ensomt, jo mer norsk, vil mange si (fig 1). Fjellturismen i Norge vokste frem på 1800-tallet sammen med nasjonsfølelsen. Livskvalitet og glede ble tidlig assosiert med naturopplevelser, og mange medisinere var pionerer i norsk friluftsliv (16).

Svensken Bjørn Tordsson har undersøkt norsk friluftsliv som sosiokulturelt fenomen (17). Han påpeker friluftslivets betydning for utviklingen



*Fig 1. Ensomme fjellturer på de store vidder er sagt å være noe av det mest typisk norske. (Foto Ø. Larsen, 1955.)*

av en nasjonal norsk identitet, og legger særlig vekt på friluftsliv i fjellet. Både som symbol og møteplass har den norske fjellheimen en helt sentral plass for norske menn og kvinner gjennom flere generasjoner fra 1800-tallet og frem til etterkrigstiden. Selv om også den norske livsstilen er blitt mer urban og sedat de siste tiårene, angir fortsatt en stor del av befolkningen at friluftsliv er en viktig del av livet (18).

Også helsebegrepet i Norge er nært knyttet til naturen, gleden ved å bevege seg i naturen og opplevelsen av å leve nært til naturen. Per Fugelli & Benedicte Ingstad har undersøkt nordmenns helseoppfatning ved å intervju norske menn og kvinner fra ulike deler av landet. Det folkelige perspektiv på helse avviker til dels fra den vitenskapelige medisinske. Nordmenns helsebegrep preges av helhet (at helsen omfatter alle deler av livet), pragmatisme (at helse er et relativt begrep) og individualisme (at helse er et individuelt fenomen). Det viktigste meningsbærende elementet i folks helsedefinisjoner er foruten trivsel, funksjon, humor, mestring og energi, nettopp natur. «Noe av det som kanskje overrasket mest, var den store betydning naturen synes å ha for folks oppfatning av egen kropp og helse», skriver Fugelli & Ingstad (19).

### **Finnes norske særtrekk?**

«Annerledeslandet» er et begrep som brukes om Norge, i blant ironisk, i blant med stolthet. «Faktisk finnes det lange tradisjoner for at nordmenn liker å ha et selvilde som annerledes», skriver sosiologen Ivar Frønes (20). «Utenforlandet» er også benyttet, ikke minst på grunn av på Norges valg om å stå utenfor EU. Men selvkritikken mangler ikke helt. «Norge er på nittitallet et mett og selvtilfreds land hvor interessen for omverdenen begrenser seg til en narsissistisk interesse for omverdenens beundring av Norge», skriver Thomas Hylland Eriksen (21). Han beskriver ellers landet som selvtilfreds, nostalgisk, moralsk, usikkert, lukket og virtuelt.

Norge er i internasjonal sammenheng en rik nasjon. Norske menn og kvinner har god økonomi og mye fritid. En undersøkelse av fritidsaktiviteter i ti europeiske land viser at nordmenn har mest fritid og mosjonerer mer enn europeere flest, men likevel mindre enn både finner og svensker. Vi ser relativt lite på fjernsyn, men ligger likevel nokså midt på treet i bruk av tid på enkeltaktiviteter (22). Til gjengjeld bruker nordmenn minst tid av alle på måltider og husholdsarbeid og nordmenn sover minst av alle, tre kvarter mindre per døgn enn franskmenn som sover mest (23). I en stor europeisk undersøkelse som også omfatter 15 EU-land svarer ni av ti nordmenn «ferie og fritid» når de blir spurt om oppskriften på det gode liv. Nordmenn ligger på bunnen i Europa når det gjelder å verdsette utdanning

og karriere (24). Kunnskap har lav status, og undersøkelser av skoleelevers ferdigheter viser at det i hvert fall ikke er typisk norsk å være god på dette feltet. PISA-undersøkelsen (Programme for International Student Assessment) som utføres av OECD, avdekker at det særlig er realfagskompetansen som er dårlig (25).

Nordmenn flest føler seg trygge. Tre av fire nordmenn er grunnleggende trygge og få frykter såkalte moderne samfunnsrisikoer. Det er de nære ting som bekymrer, for eksempel at vi selv eller våre nærmeste skal bli rammet av sykdom eller ulykke. De eldste kjenner seg tryggest og mest tilfreds. En tilsvarende undersøkelse i Danmark viser samme mønster, men danskene er gjennomgående tryggere og mer tilfredse enn nordmenn og de er mindre opptatt av materielle verdier (26). En stor europisk undersøkelse i 2004 (European Social Survey) bekrefter dette. På spørsmålet «Alt i alt, hvor tilfreds er du med livet nå om dagen?» skårer nordmenn gjennomsnittlig 7,7 på en skala fra 1 til 10. Danskene toppe med 8,5 og både finner, sveitsere, luxemburgere og svensker kommer foran nordmenn. Nordmenn er mer fornøyd med eget liv enn med landet sitt, selv om Norge fem år på rad er blitt kåret som verdens beste land å bo i av FN (27).

Kanskje avspeiles nasjonale særtrekk i våre mest kjente kunstners uttrykk? Og kanskje reflekteres også forskjellen mellom ulike land på denne måten? I så fall er det interessant å sammenligne det norske «Skrik» malt i 1893 av Edvard Munch (1863 – 1944) og det danske «Hip, Hip, Hurra» malt i 1888 av Peter Severin Krøyer (1859 – 1909). På mange måter passer det dystre og mørke norske og det sosiale og feststemte danske med mytene om «folkesjelen» i de to landene.

### **Er norsk helsetjeneste spesiell?**

Helsetjenesten i Norge er basert på en likhets- og fellesskapsideologi som vi finner igjen i alle de nordiske landene (28). I alle de nordiske land er fire femdel av helsetjenesten offentlig finansiert. Mer enn i nabolandene har Norge satset på et desentralisert helsevesen der ansvaret for primærhelsetjenester (bl.a. allmennlegetjenesten) er lagt til kommunene som i Norge kan ha under 1 000 innbyggere. Helse er høyt prioritert i det norske samfunn og over 9% av bruttonasjonalproduktet brukes nå på helsetjenester.

Jakten på en norsk medisinsk identitet avdekker ikke sensasjonelle særtrekk. Det finnes likevel et mønster i nordmenns sykdomsbegrep og helseoppfatning, legerollen i landet og helsetjenestens organisering som skiller det fra andre land og som kan forstås på bakgrunn av norsk politikk og kulturell historie (29).

Norske menn har nå en forventet levealder på 77 år og kvinner på 82 år. Folkehelsen er god og arbeidsledigheten er lav, men sykefraværet er dobbelt så høyt som i resten av Europa. Forventningene til helsevesenet er store og tilfredsheten med tjenestene er gjennomgående høy. Tilliten til behandlingen er stor, og utilfredshet knyttes først og fremst til ventetid og dårlig tilgjengelighet.

Til tross for en god nasjonaløkonomi har norsk medisin tradisjonelt vært avventende til ny teknologi og nye metoder. Legemiddelbruken er forsiktig og antall preparater er lavere enn i de fleste europeiske land (29). En rangering av helsetjenesten i alle verdens land som ble utført av Verdens helseorganisasjon i 2000 viste at Norge kom på 11. plass. Det var foran de øvrige nordiske land, men til noens overraskelse bak Frankrike, Italia, Spania, Østerrike og Japan samt noen svært små nasjoner (30).

Legerollen i Norge har tradisjonelt vært preget av en dobbel lojalitet. Legene har på samme tid vært både pasientenes «advokater» og fellesskapets «forvaltere». Den såkalte portvaktfunksjonen, som særlig preger allmennlegene, avspeiler både en økonomisk ansvarlighet og en tilbakeholdenhet i bruken av avanserte undersøkelser.

Globalisering og internasjonalisering gjør det stadig vanskeligere å finne nasjonale særtrekk også i medisin og helsetjenester (29).

### **Det særnasjonale er ikke særnorsk**

Det finnes mange nasjonale stereotypier, for eksempel om nøyaktige tyskere og lidenskapelige italienere. En fersk undersøkelse fra 49 land viser imidlertid at disse personlighetstypene er myter. Personlighetstrekkene i befolkningen er stort sett like fra land til land (31). Det finnes derfor neppe heller noen typisk norsk personlighetstype.

Det er likevel ikke noe hinder for at sosiale strukturer og tradisjoner er ulike fra land til land. Interessen for det særnasjonale finnes over hele verden. Den tyske avisen Die Zeit gjennomførte for en tid siden en undersøkelse av hva som er typisk tysk. Svaret ble «å være opptatt av hva som er typisk tysk».

Kanskje har små nasjoner, som Norge og Danmark særlige behov for å definere og verne om sin eventuelle egenart. Men alle land (og alle helsetjenester?) synes å ha en selvforståelse som underbygger et fellesskap og som man ihvertfall tror skiller det fra andre – i større eller mindre grad. Endog i det britiske National Health Service (NHS) finner vi denne oppfatningen, slik dette sitatet viser: «Unfortunately, the feature that truly distinguishes the NHS from other health systems is the persistent belief in the United

Kingdom that the NHS is fundamentally different from health care systems elsewhere» (32).

## Litteratur

1. Lesseth OR red. Godt sagt om Norge og nordmenn. Oslo: Exlex forlag, 1996.
2. <http://www.aerenlund.dk/quotes/index.html>
3. Eriksen TH. Typisk norsk. Oslo: Huitfeldt, 1993.
4. Schjervén PW red. Typisk norsk. Oslo: Dinamo, 2005.
5. Heggstad K. Norsk frekvensordbok. Oslo: Universitetsforlaget, 1982.
6. Aambo R red. Typisk norsk å være uhøflig? Oslo: Kulturbro forlag, 2005.
7. Enzenberger HM. Norsk utakt. Oslo: Universitetsforlaget, 1984.
8. Klausen AM red. Den norske væremåten. Oslo: Cappelen, 1984.
9. Stokstad B. 2005 og det norske selvbildet. Aftenposten Morgen 28. desember 2005, Kultur:12.
10. Sørensen Ø red. Jakten på det norske. Oslo: adNotam Gyldendal, 1998.
11. Larsen Ø, Alsvik B, Nylenna M, Swärd ES. Helse og nasjonsbygging. Oslo: Gyldendal, 2005.
12. Johansen A. Sjelen som forretningsidé. Nytt norsk tidsskrift 1991;nr 2:99-117.
13. Haakaas E. Én av syv deltok i 1905-feiringen. Aftenposten Morgen 28. desember 2005, Del I:8.
14. Hva er typisk norsk? Vårt Land 18. mai 2005:8-9.
15. Witoszek N. Norske naturmytologier. Fra Edda til økofilosofi. Oslo: Pax, 1998.
16. Nordhagen R, Schiøtz A. «Barske glæder» – og det gode friluftsliv. Tidsskr Nor Lægeforen 1993;113:3687-93.
17. Tordsson B. Å svare på naturens åpne tiltale. En undersøkelse av meningsdimensjoner i norsk friluftsliv på 1900-tallet og en drøftelse av friluftsliv som sosiokulturelt fenomen. Dr.scient.avhandling. Oslo: Institutt for samfunnsfag. Norges Idrettshøgskole, 2003.
18. Fjellturer er typisk norsk. <http://www.aftenposten.no/forbruker/reisel/article856558.ece>
19. Fugelli P, Ingstad B. Helse – slik folk ser det. Tidsskr Nor Lægeforen 2001;121:3600-4.
20. Frønes I. Annerledeslandet. Oslo: Gyldendal Akademisk, 2005.
21. Eriksen TH. Utenforlandet. <http://folk.uio.no/geirthe/Utenforlandet.html>
22. Vaage O. Nordmenn har mest fritid – men ser lite på TV. <http://www.ssb.no/ssp/utg/200501/02/>
23. Vaage OF. Nordmenn bruker minst tid på husholdsarbeid og måltider. <http://www.ssb.no/ssp/utg/200501/01/>
24. Mjør K. Nordmenn mest opptatt av ferie og fritid. Aftenposten Morgen 23. mai 2005, Del I:16.
25. Kluge L. Typisk norsk å være dårlig. <http://www.aftenposten.no/meninger/kommentarer/article929111.ece>
26. Nordmenn mest opptatt av det nære. MandagMorgen 13. juni 2005, nr. 21-22:32-6.
27. Olaussen LM. Mest fornøyd med eget liv. Aftenposten Morgen 1. oktober 2005, Del I:3.
28. Riis P. Hva er det nordiske i medicinen? Tidsskr Nor Lægeforen 2000;120:2015-7.
29. Nylenna M, Larsen Ø. Finnes det en egen norsk medisinsk identitet? Tidsskr Nor Lægeforen 2005;125:1813-6.



30. The World Health Report 2000. Health systems: Improving performance. Genève: WHO, 2000.
31. Terraciano A, Abde-Khalek AM, Adam N et al. National character does not reflect mean personality trait levels in 49 cultures. *Science* 2005;310:96-100.
32. Marshall T. Home visiting by general practitioners in England and Wales. *BMJ* 1996;313:1085.

*Magne Nylenna  
Institutt for samfunnsmedisin  
Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU)  
og Helsebiblioteket  
Postboks 7004 St Olavs Plass  
N-0130 Oslo  
magne.nylenna@helsebiblioteket.no*